

0, 1196.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR.

XXV. KÖTET. — 2. SZÁM.

A KATONAI MÁRIA TERÉZIA-REND KÖRÜL.

ÍRTA
MARCZALI HENRIK
I. TAG.

— Felolvasatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának
1934. február 12.-én tartott felolvasó ülésén. —

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1934.

Pápa, 1934. Főiskolai könyvnyomda. (Felkész vezető Nánik Pál.)

A Katonai Mária Terézia-Rend körül.

Montesquieu, a modern politikai tudomány megalapítója megemlékezik a magyarokról is. Nemcsak könyvek után indul: bejárta az országot, megismerkedett a nemzettel. Csak egy nagy hibát látott benne: a nevetséges cím-örökséget (1718).

Így szól: »Láttuk, hogy a Habsburgok szüntelenül a magyar nemesség elnyomásán fáradoztak. Nem tudták, minő érték lesz ez a nemzet valamikor az uralkodó családra nézve. Félni kerestek nála, miye nem volt; és nem akarták észrevenni a férfiakat, akik nagy hasznára lehettek volna. Midőn annyi fejedelem osztozott tartományaiban, a monarchia összes részei úgyszólván egymásra dőltek és nem volt élet másban, mint abban a nemességben, mely méltatlannak tartotta a királynőjével szemben tanúsított eljárást, mindent elfeledett, hogy harcba mehessen és azt hitte: az a dicsősége, hogy elvesszen és megbocsásson«.

Nem méltóztassanak a dinasztikus hűség gyönyörű kifejezését, midőn 1741. szeptember 11-én elhangzott a »vitam et sanguinem« és utána nyomban bekövetkezett a döntő eszelekvés is, kiesibe venni. Mária Terézia egy csapással ott termett nem a nagy nők, hanem a nagy emberek sorában, de nem mint osztrák főhercegnő, hanem mint magyar király.

A magyar király nemzetközi jogi állását és elsőbbségét az osztrák főherceggel szemben élesen domborítja ki Petrichevich ezredes a Katonai Mária Terézia-Rendről írt művében. Értékes megállapításaival azonban két professzorkunk is ellentétes nézetet fejtett ki. Dr. Reiner egyet. tanár úr egy röpiratban, dr. Pölnér egyet. tanár úr pedig egy itt tartott előadása keretében. Előbbi a királynőről ezeket

mondja: »Mária Terézia éppen ausztriai fejedelmi minőségében és helyzetében foglalta el világhatalmi állását az európai nagyhatalmak közt«. Ezt a nagyhatalmat pedig nem szerezte meg neki senki más, mint első sorban a magyar mágnás, a magyar nemes, a magyar baka és a magyar huszár. Igazi magyar hadsereg volt ez. Magyar nyelven írt hadi szabályokat találtam Körmenten a Batthyány-levéltárban, 1744-ből valók. Még a varázslás eltiltása is meg van bennök.

De ha már nemzetközi helyzetről van szó, arra is teljesen megfelelünk. Európa 1745-ig, sőt 1748-ig magyar királynőnek nevezi a Habsburg-ház fejét. Midőn Fleury bíbornok, államminiszter szava szerint, az osztrák-ház megszűnt, helyébe nemzetközi viszonyokban a magyar királyi ház lépett. Annak szavazott meg subsidiumokat az angol parlament és a hollandus Generalstaaten, annak üzent háborút a versaillesi kabinet, annak meghatalmazásaiból köttötte Kaunitz az aacheni békét; de a hubertusburgit sem császár vagy főherceg köttötte. Daun, Khevenhiller és Lotharingiai Károly épp úgy a magyar királynőnek voltak hadvezérei, mint gróf Batthyány Károly vagy Nádasdy Ferenc; Kaunitz, Botta vagy Stahrenberg csak úgy az ő követői voltak, mint Esterházy Miklós gróf. Éveken át kétségtelenül Magyarország nádora viselte a legfontosabb hivatalt, hatáskörre és befolyásra nézve. Különben megírta már Zrínyi Miklós, hogy csak Magyarország az útja a császárság elnyerésének.

De hát Ferenc császár volt a világ ura, középkori felfogás szerint. Ezt a legmagasabb címet felesége szerezte meg neki. Petrichevich ezredes nem felejtí el ennek hangsúlyozását. A Bécsből 1741-ben Pozsonyba menekült királynőnek megajánlott magyar seregek három év alatt védekezésből támadásba mentek át, a bajorokat s franciákat egész Dél-Németországon keresztül verték vissza s 1744-ben Splényi, Ghillány és Batthyány huszársjai már a Rajnán is át-átcsaptak. A magyar királynő csapatainak ily fényes eredménye nem maradt hatás nélkül a választófejedelmekre, akik VII. Károly halála után 1745-ben annál is in-

kább a királynő férjét választották császárrá, mert Batthyány csapatai Frankfurt mellett táboroztak. A magyar királynő szerepe ennél a császárválasztásnál le nem tagadható. Nézzük, mi volt a történelmi szerep jelentősége? Uralma a királynőnek a lehető legbiztosabb alapon nyugszik: azon, melyet csak a szellemi és erkölcsi kiválóság nyújthat.

A rideg valót kell szem előtt tartanunk, minden ékeszólás kizárásával. Ferenc császár méltóságos, jó kedélyű, nyájas fejedelem volt. Még lotharingiai herceg korában, 1731-ben Londonban belépett a szabadkőművesek rendjébe. Úgy mondták, hogy minden felvilágosodottsága ellenére buzgó adaptusa az alchymiának és más titkos tudományoknak. Kellemes társalgási modora és előzékenysége nem pótolhatta azt a folytonos munkát és gondot, mely ha valahol, az uralkodásban szükséges. Nem csoda, ha még a római császárság ügyeinek vezetését is neje és annak miniszterei ragadták magukhoz. Ő maga a gentleman teljes jólelkűségével nézi jelentéktelenségét. Egy ízben ki is mondja, hogy nem is számítja magát az udvarhoz: az csak a királynőből és gyermekeiből áll.

Kettős tekintetben azonban legelső rangú az ő működése. Először is a már kihalófélben levő dinasztia 16 gyermekkel áldja meg általa a Gondviselés. Másodszor pénzügyi tekintetben kiváló. Nagy gyárakat alapított Csehországban, Morvában, de Magyarországon is, hol nemcsak Holic majolikagyára jeles, hanem a sassini kartongyár is. Mária Terézia trónra lépett, alig volt az addigi rossz gazdálkodás miatt tekintélyes tőkéje. Ferenc császár családi vagyonát pedig 20 millió fontra számították, nagy részben Genua és Amsterdam bankárjainál. A rossz nyelvek még azt is ráfogták, hogy jó áron még az ellenségnek is szállított élelmet. Nagy Fridrik szokott maliciájával igen érthetőnek tartotta, hogy éppen a császár viseli a Jeruzsálemi király címet.

Hiba volna azonban a császár tehetségét lekicsinyelni. Rendesen részt vesz a fontos tanácskozásokban. Ezekben a királynő elnökölt, férje pedig nem mint császár, hanem

mint örökös országaiban társuralkodója vett részt. 1745-ben történt császárrá választása Magyarországon nevéhez 1741. óta fennállott viszonyán semmit sem változtatott. A tanácskozásokon józan, mérsékelt, megfontolt felfogásával nem ritkán célt is ért, úgy külügyekben, mint hazánk ügyeire nézve. Nem mellőzhető az sem, hogy Mária Terézia férjének tulajdonította, hogy annyira meg bírta nyerni a magyarokat. Igaz, hogy férjéért sohasem lelkesedtek volna annyira a magyarok, mint királynőjükért, kiből nemcsak uralkodójuknak hódoltak, hanem a szépség, a belátás és az erény ritka egyesülésének.

Római császárnak lenni akkor, mikor Nagy Fridrik még győzhetetlen volt, inkább prestige, mint hatalmi kérdés. Nő nem lehet római király, sem császár, de a hagyományt fenn kellett tartani. Büszke volt arra, hogy férjé legalább rangban a keresztyénség első fejedelme. Utazása déli Németországban Frankfurtba a választáshoz, igazi diadalmenet volt, melyet még a »rossz ember« — Nagy Fridrik sem háborgatott. Minden vallási és rendi különbség megszűnt, mindenki egyetértett a személye iránt való rajongásban. Szeretetre méltósága még növelte a híre által keltegetett lelkesedést. Nem magyar díszruhában, lóháton jelent meg, mint várták, állapota nem egedte, de azért rajta csüngött minden szem, férje eltűnt mellette. Nem koronáztatta meg magát császárnak, mint a látványosságra sóvárgók remélték, megelégedett Magyarország és Csehország koronájával. E nagy pillanatban nem akart más lenni, mint szerelmes, férjére büszke nő. Ekkor élvezte az egész európai közvélemény előtt nagy diadalát. Sir Charles Williams angol képviselő ezeket írta felőle: *O regina orbis prima et pulcherrima rideus, Es Venus incens, June, Minerva loquens.* — Az angol parlament 500.000 fontot szavazott meg részére. — Hollandia 47.000 katonát.

Ranke mondása szerint: Mária Terézia, amint előbb megtartotta a magyar királyságot, úgy most meghódította a német császárságot; méltán nevezték császárné-királynőnek. Goethe mint kortárs írja, hogy nem is a poroszokért

lelkesedtek, hanem Fridrikért, úgy nem is Magyarországért vagy Ausztriáért, hanem Mária Teréziáért. Nehéz helyzetekben, válságokban nem valami bölcös tanács dönt, hanem a határozott egyéniség.

Ennek a válságnak és lefolyásának története teljes képét nyújtja annak, mikép határoztak a legfontosabb politikai kérdésben. Az akkori külpolitikai helyzet lényegében megfelel annak, melyet mi Hármasszövetségnek és ellenfelének, az Ententének ismertünk. Megfelel annyiban is, hogy alig volt semleges állam. Magyarország Mária Terézia kormányának első harmadában Angliával állott legjobb viszonyban, ami a régi hagyományoknak is megfelelt. Most azonban Kaunitz felfordítja az egész rendszert, Angliát elhagyja és helyette a százados vetélytársat, Franciaországot igyekszik megnyerni, hogy segítségével és az oroszral is egyesülve az új nagyhatalmat, Poroszországot elnyomhassák. Ezért az eszméért élt-halt Mária Terézia. Nem hiányzott a szövetségből a vallásos színezet sem; a protestáns áll szemben a katolikussal. A döntő nagy tanácsban, régi jó szokás szerint a legelső mondja ki először véleményét, azután sorban rang szerint a többi. Kaunitz államkancellár kifejti az egész tervet, azután a császár következik.

Ő az egyetlen, aki ellentmond. Volt is erre alapos oka, hisz Franciaország fosztotta őt meg ősi kedvelt honától, Lotharingiától. Utoljára Mária Terézia dönt, férje ellen és pedig meglehetősen fölényesen, éreztetve felsőbbségét a császárral szemben. A császár igen szerencsétlennek érezte magát, hogy felesége a cselédek — miniszterek — előtt őt lehurrogta. Megtorlásra gondolt és bizalmasa St. Julien gróf azt ajánlotta: fates lit á part. Ezáltal ismét Mária Terézia érezte magát legerősebb érzelmeiben érintve és a szerencsétlen grófnak 24 óra alatt mindenkorra el kellett hagynia a monarchia területét (1753).

Úgy hiszem, kellően és minden politikai irányzat nélkül ecseteltem a felséges pár kölcsönös helyzetét politikai tekintetben.

Három évvel később ismét kitör a nagy háború, melyet hétévesnek nevezünk. A porosz király bevonul Csehországba, Prágát ostromolja, nagy diadalokat aratott. Megszokta, hogy csekélyebb hadierővel is bír győzni. Így jutott Kolin felé, hol Daun tábornagy elsáncolt tábora volt, készen a megütközésre. Mint rendesen, a király támadott, de le nem győzhető akadályra talált. Mária Terézia minden országában új vitézeket neveltetett, a magyar ezredek teljes számban jelentek meg, a határőrvidéki katonaságot is bevonták. Maga a királynő intézkedett katonai ügyekben is, mégis csak a maga művében bízott leginkább. Daun jól megválasztotta a fontos terepet és nyugodtan állott elébe a király megszokott, döntő rohamainak. Különben is jelentékeny túlerővel rendelkezett. A támadás oly rohamos volt, hogy Daun megszokott óvatossággal kiadta a parancsot: »a hátrálás Suchdol felé megy végbe«. Ez a csatátér elhagyását jelentette. Hanem az »örök Nádasdy« észreveszi, hogy az ellenség soraiban zavar keletkezett, 60 század huszárral, a zászokkal és két horvát határőrvidéki ezreddel felhasználja az alkalmat és a jobb szárnyon hetedszer rohanja meg Seydlitz kiváló porosz lovasgenerális 80 eskadronját. A roham sikerült. A többit Buday Ézsaiás beszéli el, Magyarország Historiájában: »Június 18-án elkezdte a király az ütközetet, a' lévén célja, hogy a Daun népét a' Planian mellett levő sántzból kiverje. Meg is vetette minden erejét és emberségét. Hétszer újította meg a hartzot, de mind a hétszer visszaverettetvén, meggyőzöttetett. Délutáni 2 órától fogva estvéli 9-ig tartott a verekedés. A II. Fridrik táborának 25.000 ember híjja esett, a holtakat és foglyokat együvé számlálván. Elvesztett 22 zászlót, 45 ágyút és felette sok tábori eleséget. Mindenek felett kimutatta magát a vitéz Nádasdi Ferenz alatt viaskodó Magyarság, úgy, hogy a győzedelmet főképpenn annak lehet köszönni«. Csakugyan döntő fordulat állott be. A porosz győzhetetlenség varázsa megszűnt. Máris emlegették — nem a mieink — a lezuhanó Phaeton sorsát.

»Ezen örvendetes győzelemnek emlékezetére állította fel ama nevezetes Vitézi rendet, mely az Ő Nevéről Therézia

Rendnek hivattatik. Szolgál ez a Hadiembereknek serkentésére, melybe minden tisztek a zászlótartóig, Vallás külömbisége nélkül bévétetnek, ha arra magokat érdemesekké teszik. A vitéz Nádasdi Ferenzet maga Mária Therézia ékesítette meg ezen Rend Czimerével.

A Therézia Rendben lévő Vitézek osztatnak Nagy Keresztésekre, Commendátorokra és ezen helyheztesedések szerint veszik esztendőnkint való jutalmokat: az első rendben 1500, a másodikban 600, a harmadikban 400 rénes forintokat. A mely személyesen Vitézi Rendbe való felvételtetése előtt nemes nem volt, felvételtelével Nemessé lesz, a Nemes pedig ingyenes báróságot nyerhet.

Nézzük már most a nevezetes, jeles rend szabályait.

»Mi Ferencz, Isten kegyelméből mindenkor magasztos választott római császár, Germánia és Jeruzsálem királya stb.

Adjuk tudtokra mindéneknek stb.

Minthogy szivből szeretett hitvesünk, *Ó császári és apostoli királyi Felsége* és Kedvessége, valamint Mi is abból a különös hajlandóságunkból, mellyel a katonai rend iránt viseltetünk és abból a tekintetből, mely szerint e rendnek oly sokszor tanusított hűségét és okosságát kitűnően megjutalmazzuk, a hadügynek fejlesztése végett jónak találtuk új katonai vitézi rendet alapítani s ezt mindazon elsőbbségekkel fölrüházni, melyek kitűzött végecélunknak elérését előmozdítják.

E fontos tárgyra való tekintettel tehát Mi, e Mária Terézia katonai rendnek nagymesteri méltóságát Magunkra vállaltuk, és Magunkat ezzel ismételve és nyilvánosan e rendnek főnökévé, fejévé és nagymesterévé nyilvánítjuk és Magunkat mindenki által annak tartatni kívánjuk.

1. Ezt az új lovagrendet 1757. június 18. óta megalapítottanak s megnyiltnak tekintjük, ... ezáltal katonaságunknak sokféle érdemei alapján legkegyesebb megelégedésünket kinyilváníthatassuk és ez által jó magatartásának dicső emléke a legkésőbbi utódokhoz eljusson.

A rend nagyobb díszére:

2. ennek nagymestersége elhúnytunk után ezentul mindenkor az osztrák ház uralkodójánál, minden örökös királyságunk és örökös országaink uralkodójánál maradjon és tulajdonából sem általunk, sem utódaink által, akár mely oknál fogva is soha el ne szakíttassék.

Itt az »osztrák ház« megjelölés az uralkodóház nevént jelenti, nem pedig az uralkodói ténykedést. Igen világosan fejti ezt ki Petrichevich ezredes a Pesti Napló múlt év december 28-i számában, dr. Reiner és dr. Polner professzor urak véleményeire adott válaszában.

3. »Törhetetlen alapszabály legyen, hogy senki, előkelő származása, hosszú ideig tartó szolgálata, vagy az ellenség előtt nyert sebesülések és megelőző érdemei miatt, még kevésbé csupa kegyből vagy mások ajánlása által, hanem tisztán és kizárólag csakis azok fogadhatók be a rendbe, kik nem csak bécsületesen és kötelességtudóan feleltek meg, hanem ezenfelül még különösen bátor tettel tüntették ki magukat, vagy a katonai szolgálatra nézve hasznos, eszes és a katonai szolgálatra nagyon alkalmas tanácsal nemcsak szolgáltak, hanem azt különös bátorsággal végre is hajtották.

Ettől a szabálytól semmikép sem szabad eltérni, sem erre nézve kivételt engedni, úgy hogy Mi Magunk kegyesen el vagyunk határozva arra, hogy e pontban a Mi kezünk is meg legyen kötve.

Ebből a megkötésből tűnik ki legjobban, mily nemes szellemből és erkölcsi erőből fakad ez a rendalapítás! És ne feledjük el, hogy a korlátlan abszolútizmus és a nemesi előjogok uralmának idején vallásra, származásra, pártfogásra és egyéb érdemekre való tekintet nélkül mindenki részére elnyerhetővé teszi a Rendet. A Rendnek céljai, úgy, amint az alapszabályok kifejezik, csakugyan minden időkbén erkölcsösek: csak az igazi érdemek adják meg, ami megilleti. Szerintem a 12. pont közjogilag döntő: »Mi szivből szeretett feleségünk, *Ó császári királyi apostoli Felsége* hadseregeinek kiadta a határozott parancsot és kihirdettette, hogy egy főtisztnek, le a legalsóbbakig, ki

egy különös tette által erre méltónak hiszi magát, se legyen ügye tiltva vagy gátolva, sőt mindenben előmozdításáért.

A gordiusi csomót nem nehéz kibogozni. A nagymester a császár, mint társuralkodó, azon egyszerű oknál fogva, mert Mária Terézia nem férfi. Viszont a császár nem maga intézkedik, hanem hangsúlyozza, hogy Mária Terézia rendelkezik hadseregeivel (Dero Armeen). Ezzel az ügy el is van intézve. A végrehajtó hatalom teljesen és kizárólag a rendalapító Mária Terézia kezében van.

Vegyük szemügyre, mikép fejlődött a hétéves háború lefolyta után a Magyarország és az örökös tartományok közt fennálló viszony.

A magyar királynő, ki leghatalmasabb ellenségének néhány nappal azelőtt kimondott véleménye szerint 1741-ben védtelenül volt kiszolgáltatva sorsának, most ismét mint egyenrangú félelmes hatalmasság vesz részt saját sorsának és Európa jövődjének térképének megállapításában. Mihelyt Magyarország fegyvert fogott, nem juthatott többé Lengyelországnak, a dinasztia a Stuartoknak sorsára. Midőn Mária Terézia később hálás szívvel amyszor ismételte, hogy a magyarok mentették meg birodalmát s uralkodócsaládját, midőn a királynőnek ez az érzése része lön az európai köztudatnak, első sorban a magyar felkelésnek e közvetlen elemi hatására kell gondolnunk. Ezek az elvitathatatlan tények teljességgel megdöntik az előbb említett professzor urak azon állításait, mintha Mária Terézia csakis osztrák főhercegi minőségében lett volna világhatalmi tényezővé.

A magyar példa buzdítólag hatott a német tartományokra is, de különösen az alpesiekre. Egy félreismeret nemzetnek lovagias föllendülése egy a sorstól üldözött nagylelkű nő érdekében, megnyerte Mária Terézia ügyének az egész európai közvéleményt. Ennek hatása érezhető volt még az ellenséges Franciaországban is, hol különösen a nők — s mit nem tehettek azok abban az országban? — egyszerre magokévé tették a szerencsétlen királynő ügyét. Legmagasabb fokát érte el ez a lelkesedés az oly ridegnek

vélt Angliában és Hollandiában. Nagy-Britanniában senki sem volt népszerűbb Mária Teréziánál. Még magánosok is, mint p. o. a világhírű Marlborough özvegye, nagy összegeket bocsátottak rendelkezésére. Szegény királynő vagyok, mondá Mária Terézia a szorultság napjaiban, de szívem királyi. A női báj sem vesztette el varázsát. Robinson, az öreg angol követ könnyeket hullatott bámulatában. A koronázás estéjén írja: »A királynő maga a báj és midőn fellelteme karját a világ négy tája felé, mindenki észrevehette, hogy nincs szüksége sem erre a fegyverre, sem másra, hogy meghódítson mindenkit, ki közelébe jő«.

Egy évvel később már visszatér bizalma. A helyzet gyökeresen megváltozott. Abban a tudatban, hogy igazságos ügyét isteni és emberi erő viszi diadalra, már nem akar feláldozni egy talpalatnyi földet sem. Kíméletlen, állhatatos a végletekig. »Itt az idő, írja 1741. végén, midőn bátorságra van szükség, amikor meg kell menteni a hazát és a királynőt, mert én igen szegény volnék amaz nélkül. El vagyok szánva mindent kockára tenni és elveszteni, míg Csehországot vissza nem szerzem. Nem mondom, hogy tönkreteszem és hogy húsz év alatt össze nem szedi magát, de nekem a föld kell, s előbb el kell esni minden seregemnek s minden magyarnak, míg csak valamiről is lemondok. Azt fogják mondani, hogy kegyetlen vagyok, ez igaz, de tudom, hogy képes leszek százszorosan jóvá tenni, mit országaimban elkövettek. Meg is fogom tenni, de most bezárom szívemet az irgalom előtt. Remélem, miután mindig oly szerencsétlen voltam, Isten most megáld«. A szerencsétlen Mária Terézia képében, különösen a pozsonyi jelenet hatása alatt, a szenvedő Madonnának némely vonásait rajzolta a hagyomány. Nem lehet tagadni, hogy a büszke és kíméletlen királynő a Brunhildákra és Krimhildákra emlékeztet, kik harcra, vérontásra buzdították a hősokeket.

A királynőt nemcsak azért segítik, mert személyes részvétöket, hódolatukat annyira megnyerte, hanem azért is, mert magyar királynő és fején nincs őseinek császári koronája. A magyar uralkodót és vele a magyar nemzetet olyan hely illette meg Európa hatalmasságai sorában, mi-

nőt az Mátyás ideje óta nem foglalhatott el. A nemzetnek nem csak azért kell megfeszítenie minden erejét, hogy úrnője trónját biztosítsa, hanem azért is, hogy Európa színe előtt méltónak mutakozzék az új polera. Lehetett is hallani a jelszavakat a magyar korona történeti elsőségéről, a királynak birodalmában való tartózkodásáról, — ezt magyar miniszterei is hangoztatták. Mennyien szólnak arról, hogy a királynő Győrt vagy éppen Budát válassza székhelyéül hű magyarjai közt.

Igen komoly, századokra kinyúló kérdés áll előttünk. Ha Mária Terézia csak Magyarországnak és tán még Ausztriának is birtokában marad, a magyar korona ezt a kiváló helyzetét tovább is megtartja. Ily módon — mint-hogy a császárság megszűnt — a Habsburgok legnagyobb nemzeti királyságukkal azonosítják magukat.

Azt a képet, melyet Mária Terézia felől rajzoltak hódolói és tán hízelgői is, kiegészíti egy egyenlő rangú embernek, Nagy Frigriknek ítélete. A királynő működését e szavakkal jellemzi: »Mária Terézia pénzügyeit oly rendbe hozta, minő ősei idejében ismeretlen volt, és jó berendezése által nemcsak azt pótolta, mit Poroszországnak és Sardiniának át kellett engednie, hanem még jelentékenyen növelte bevételeit«. Pénzügyeinek igazgatója Haugwitz gróf volt. Vezetése alatt a császárné jövedelme 36 millióra emelkedett. Károly császár idejében, ki még Nápolyt, Sziléziát és Szerbiát is bírta, sohasem vetek be annyit. A háborúk alatt észrevehető volt a jobb fegyelem szüksége. Tevékeny tábornokokat szemelt ki, akik képesek voltak azt seregébe behozni. Évenként nagy táborokat tartottak a tartományokban, hol a háború nagy gyakorlataiba beavatott felügyelők előtt végezték gyakorlataikat a csapatok. Maga a császárné több ízben elment a prágai és olműtzi táborba, hogy jelenléte és bőkezűsége által lelkesítse a legénységet. Soha fejedelem nem múlta felül ezen kitüntetések érvényesítésében, melyek után annyira sóvárognak. Megkülönböztette a tiszteket, kiket neki tábornokai ajánlottak, mindenütt ösztönt adott a vetélkedésnek, a vágyanak, a tehetségnek, hogy tetszését megnyerjék. Bécs

közelében intézetet alapított, hol a nemes ifjúságot beavatták a háborúhoz tartozó mesterségekbe. Gondoskodása által a katonaság a tökéletesség oly magas fokát érte el, minőre a Habsburg-ház egy császára sem jutott: és egy nő nagy férfiúhoz méltó tetteket vitt végbe.

Viszont a történeti előzményekből következik, hogy a monarchia tartományainak együttmaradása a régi kormányrendszer megújulását, a császári udvar hagyományainak feléledését és így a magyar hagyomány háttérbe szorítását vonja maga után, amiben azonban hibás a magyar nemtörődömség is! A magyar erőfeszítés minden diadala szükségkép azokhoz az állapotokhoz közelíti őket, melytől eltávolodni óhajtottak volna. Mióta ismét van császárság, — mi a királynő műve — Magyarország megszűnik név szerint elsőnek lenni. A császári korona lassankint elhomályosítja Szent István koronájának fényét. Nem a császári cím elsősége dönt a magyar királyival szemben, hanem hazánk elmaradottsága Bécshez, Ausztriához képest. Ezen a téren Mária Terézia minden öszinte hálája sem bírt segíteni.

Midőn még a felajánlás fényes napján az országbíró indítványára határozni akarnak a székhely dolgában, a nádor ellene nyilatkozik a hevesen ajánlott Budának. »Roszszabb állapotban van, mint valaha és az oda vezetett rác csöcselék nem illik a királyi tartózkodáshoz.«

A hagyományos rendszernek külső jele az, hogy Bécs válik központtá. E rendszernek a tapasztalatok súlya alatt át kellett alakulnia. Ez az átalakulás vetette meg Ausztriának mint egységes államnak alapjait; ennek kitzzése és végrehajtása emeli oly magasra Mária Teréziát, hogy Bismarck a legnagyobb Habsburg államférfiúnak nevezhette.

Lényegében nem változott a helyzet. Magyarország adta a katonai erő javát, az örökös tartományok pedig kevéssé voltak megadóztatva, hogy minél több katonát lehessen tartani, ellátni, porosz módszer szerint begyakorolni. Az alkotmányos küzdelem abban állott, hogy Magyarország, mely annyi véraldozatot hozott, legalább adófizetéstől legyen mentes. A rendszer gondoskodott aztán

arról, hogy az örökös tartományok vámpolitikája lehetlenné tegye a magyar ipar fejlődését és haladását.

Gazdaság, ipar, adó és katonaság a legszorosabb összeköttetésbe jut egymással. Magyarország érdeke szabad kivitt követel terményei részére, Ausztriáé szabad piacot a külföldi verseny ellen megvédett gyártmányai és olcsó nyers terményeket és gabonát gyárai és sűrűbb népessége részére. Ha a két állam mint két egyenlő fél áll szembe egymás mellett, lehető az olyan megoldás, mely mind-egyiknek főágát előnyben részesíti. Ezen a módon Magyarország mezőgazdaságának és Ausztria iparának érdekei egyaránt érvényesülhettek volna.

Csak hogy a két állam az uralkodó szempontjából nézve nem egyenlő. Az osztrák föld és az osztrák ipar meg van adóztatva és annak terhe jövedelmével arányban mindig emelhető. A magyar földbirtok ellenben adómentes: ez alaptörvény (1741.). A jobbágy és a városi polgár adója sem emelhető a diéta beleegyezése nélkül. A monarchia hadseregének és politikai állásának fenntartásához nélkülözhetetlen az örökös tartományok iparosainak és gyárainak adója. Természetesnek tartják, hogy ezek érdeke döntő helyen sokkal inkább számíthat pártolásra, mint a földbirtokosé vagy a magyar polgáré. Bár a kancellária határozottan, szinte kétségbeesetten védi a magyar érdeket, az 1764—65-i országgyűlés óta, mióta nincs diéta, sikerre sem számíthat. Így az udvar közvetve fizeteti meg magának az Insurrectio megváltását, melyet a magyar nemesség megtagadott. A fejlettebb osztrák ipar elárasztotta terményeivel a magyar piacot, melyen a lakosságnak és igényeinek növekedése biztosította keletőket. Vele szemben elhalványul, lassú, de biztos halálra van ítélve az addig virágzó felsőmagyarországi városoknak felülről nem istá-polt, versenyre képtelen, többnyire csak házi ipara. A magyar mezőgazdaságnak cikkei, melyekre Ausztriában szükség van, csakis úgy vihetők ki, ha azokat ott olcsón lehet megszerezni. De ha bármely ausztriai termék versenyezni készül a magyarral, a magyar megfelelő terméknek kivitele nemcsak Ausztriába, hanem a külföldre is minden

lehető módon ki van szolgáltatva a vámpolitika önkényének. A gazdasági elnyomásnak ez a klasszikus, el nem feledhető példája, hogy magyar bort csak úgy lehetett kivinni, ha ugyanannyi osztrák bort is vittek vele.

Magyarország elszegényedése, a pénznek Bécsbe folyása, a nemzetnek saját zsírjába fulladása következett e vésszes eljárásból. Lehetlenné tette a magyar polgári osztálynak előhaladását. Közjogi tekintetben független hazánkat gazdaságilag gyarmatává, még pedig igen mostohán kezelt gyarmatává tette Ausztriának. Lehetetlen, hogy Mária Terézia tisztában lett volna e következkéssel. Igazságszeretete visszariadt volna attól, hogy a jó érzelmű és szorgalmas magyar polgárság lakoljon a nemességért. A nemzetgazdaság különben sem volt erős oldala, arról Haugwitz gondoskodott.

De nemcsak e téren, hanem — ami minket legjobban érdekel — a katonain is érezhető volt már a magyarok háttérbe tolása. Lehet-e véresebb szatíra annál, hogy Daun, ki már kiadta a parancsot a visszavonulásra, álljon első helyen és csak utána következék Nádasdy, a döntő győzelem kivívója? Lehet-e nagyobb szatíra annál, hogy Károly lotharingiai herceget, a módszeres csatavesztőt meghagyják éveken keresztül polcán, Fridriknek nagy öröme, Nádasdynak pedig távoznia kell, mert a császár öccsével nem bírt egyetérteni?

A hadi tanács minden nyomasztó pedantériája, egyenlősítése ellenére a nemzeti jelleg a császári-királyi sereg egyes alkotó részeitől nem volt letörölhető. Különösen erősen nyilatkozik a magyaroknál. Nem lehetett nem történeté tenni, hogy Mária Terézia mint magyar királynő kezdte uralkodását és hogy seregei magyar zászló alatt küzdöttek. Még sokkal később is megállja helyét a magyar nyelv a német mellett. Ligne herceg, a híres császári tábornagy így nyilatkozik: »Azt hinné az ember, hogy a német az általános és legszükségesebb nyelv. Tudni kell, mert az ember a szent birodalom fejét szolgálja és mert igen gyakran éppen Németország a háború színhelye. Szép és hasznos nyelv még a magyar is, fellelkesülnek és még

jobban kitűnnek a veszélyben, ha eszükbe juttatják, hogy ők magyar vitézek. Jó, ha a szolgálatban egy nyelvet használnak s ha a császár seregében ez a nyelv a német, de cca 150.000 ember nem is érti. Én a magyart ajánlanám, sőt a huszárok néha megértik a latint is, csakhogy ennek kiejtését külön meg kell tanulni. Az ily főtiszteknél nem kellett tartani az annyira kifejlődött magyar nemzeti érzület megsértésétől.

A magyar gránátosokat Nagy Fridrik »Mars igazi fiai«-nak nevezi. De legnagyobb híre a huszárság jut Nádasdy és Hadik alatt. Történelmi jellemét az új rendszer alatt is megtarthatta és a szigorú fegyelem még növelte azok értékét. »Azt hiszem, semmit sem lehet hozzáadni a lovasság jóságához, mely a legszebb és legragyogóbb ezen a világon. Nem kell nekik sok szolgál iskolázás, melyben nagyon is elcsenevész az olyan ember, ki reá szorult észére, mert sokszor egészen magukra vannak hagyatva. Egy huszárhadnagy valódi tábornok, nem olyan nagy baj, ha elhibáz egy kanyarodást, mint ha elmulasztja örseinek bejárását. Kell, hogy megtanulja, mennyi bajt szerezhet neki az ellenség. Különösen az önthet belé bizalmat, hogy csak nekünk van igazi huszárunk, a többinek nincs meg az a katonai ösztöne, az a vitézsége, az a magát feltalálása az előőrson, mely a mieinket kitünteti. A többi csak egy fajta dragonyos, melyben nem lehet meg sem az esprit de corps, sem az a nemzeti szellem, mely annyira ki van fejlődve a magyarokban. Becsületérzők és meg van bennök az a bizonyos hanyavetiség, mely sokszor jó a háborúban. Ez az egyetlen csapat, melyhez soha nem neveznek ki idegen tisztet. Különben is igen szükséges ott a nyelv, mely a németnek igen nehéz. Ehhez járul, hogy a németet egyaránt megveti a magyar baka és a magyar huszár.«

A Mária Terézia-Rend igazi díszé és virága a katonai erkölcsnek. Kell, hogy az is maradjon minden időkre, mint az alapító-levél rendel. Hogy benne a magyar méltóan volt képviselve, szinte felesleges említenem. Gondoskodva volt az anyagi feltételekről is, — igaz, hogy az osztrák kor-

mány eddig csak élben ismerte azt el. Petrichevich ezredes úrnak nagyon le lehetünk kötelezve azért a becsületes, komoly munkáért, melyet e probléma megoldására fordított.

Tacitus, ki nemesak nagy historikus volt, hanem nagy lélekbuvár is, azt mondja, hogy az erények meg nem becsülésével eltűnnek az erények is. Azokat pedig fenn kell tartani e nagy hagyomány megőrzésére, a nagy jövő előkészítésére.

Ferenc császár 1764-ben megalapította a Mária Terézia-rendet. »Szolgál ez a Hadi embereknek serkentésére, melybe minden tisztek a Zászlótartóig, Vallás különbsége nélkül, bevételnek, ha arra magokat érdemesekké teszik.« Egy időben jött létre, egyenlő értékben, a béke műveit dicsőítő Szt. István magyar királyi renddel.

A nagy harcok után hosszú békekesség. Mi történt e nyugalmas, termékeny időszak alatt a hadsereggel? Mária Terézia békét akart — nagy fia első sorban katonának érezte magát. Addig az udvarnál a drága, fényes spanyol udvari öltöny dívott, József formaruhában jelent meg. Ebben is utánozta nagy Fridriket, aztán meg sokkal olcsóbb is volt. Kazinczynak még gyermeknek, 1770-ben, midőn Patakon átutazott a császár, megengedték, hogy a császárnak egy tányért nyújtson. »Álmélkodva láttam itt, hogy a császár könyökén foldva volt a vörös gallérú zöld kabát sárga gombokkal, lajblíja és nadrágocskája citrom-szín, térdein fehér gyolcs kamásli; és még inkább álmélkodva, midőn ő, ki soha bort nem ivott, felvéve a palackot és, s a bor színét nézelvén, ezt kérdé: Iste vinus Tokajinus? Utálta a vesztegetést és cifrát, s példát akar adni a foldott könyökű kabáttal.«

Úgy-e ez külsőség. De a béke boldog ideje annál sivárabbá fajzott kamáslik és lájbik miatt.

A császári hadseregnél a »Bemerkungen über die Kriegskunst« volt a tisztikar klasszikus könyve. Lacy, a Hadi tanács elnöke írta. Ő volt az, ki legteljesebben bírta úgy a császárnak, mint Mária Teréziának bizalmát. A spanyol gálának befellegzett. József nevelésének és egész szel-

lemi irányának a katonaság és annak érdeke felelt meg. Minő feltűnést keltett az egész szent római birodalomban, midőn a császár magyar huszáröltözetben fogadta a külföldi diplomatákat!

Ha azelőtt a sereg eredetének és multjának megfelelően túlságosan nagy volt az egyes fegyvernemek és ezredek közti különbség, hiszen külön regulája volt minden ezrednek, az ezred tulajdonosának pedig óriási hatásköre, úgy hogy az gyakran a szükséges összetartást és egységet is veszélyeztette: úgy most viszont a bürokrácia szelleme, az általánosítás kapott túlságosan lábra. Így, midőn egy alapjában kitűnő sereget nagyobb szellemi tevékenységre kellett volna ösztönözni, midőn a felszerelésben és begyakorlásban kétségtelenül szükséges javításokon felül a protekció és nexus révén becsúsztott hanyagságot és nagyúri nemtörődömséget kellett volna kiírtani, mi magábanvéve is herkulesi munka, ezen felül munkába vették még a sereg egész »regulázását«, úgy hogy a régiből ne maradjon meg sem egy gomb, sem egy cipőcsatt.

Az általános hadi szabályokon kívül megtaláljuk Lacy tábornagy művében úgy a császárnak, mint a Hadi tanács elnökének a hadi gyakorlatokon és a táborozásokban gyűjtött észleleteit és tapasztalatait. Ezek közt olvashatók a következők:

»A kalapok a tiszt uraknál csaknem minden ezrednél különös erőlködéssel oly furcsán vannak szabva, hogy épen csak az anyagukról, melyből készültek, lehet megismerni, hogy kalapok.«

»Úgy látszik a törzstiszt urak igen aggodalmasan szorgoskodnak, hogy valami mesterkéltet hozzanak létre. Ha kalap, legyen kalap.« Következik egy hosszú, komoly társalgás arról, milyen legyen a mintakalap.

20. pont. Ő felsége a császár nem szereti látni és ezzel remélhetőleg minden meg van mondva, hogy a legénységnek haját vízzel locsolják, aztán a hajporral, mint valami péppel, összeragasztják.«

21. pont. »A hajfonatokat nem szabad meghamisítani. Azt állítják, hogy vannak ezredek, hol a legények

facopfokat viselnek hajuk alatt. Az ezredeknek vigyázniok kell, hogy ilyen dolgokért ne vonják őket felelősségre, sem pedig nevetségessé ne tegyék magokat.«

22. pont. »A kamáslikat illetőleg úgy találták, hogy egyik-másik ezred azokat a nadrágokhoz varratta, mi a legény járását és térdeplését korlátozza.«

Nem mondhatók e megjegyzések célszerűtlennek, vagy épen az esztetikával ellenkezőknek. De hol ilyen lappáliákkal foglalkoznak, mikor egy Augias-istálló kitisztításáról van szó, ott méltán kételkedni kell az intézők belátásában — vagy őszinteségében. Midőn Nagy Frideriknek egy generálisa, Dohna gróf, veszített csata után csinosan rendezett ezredeit mutatta a királynak, az így szólt: »Katonái igen díszesek. Akik velem jöttek, olyan rongyosak, mint az ördögök — de harapnak.«

Nemcsak mai szempontból tűnik fel nevetségesnek az a sok írás és szabályozás. Akkor sem volt hiány jól értesült és belátó ítélő bírákban. A császári sereg legkiválóbb hőse, Laudon, lemondott morvaországi parancsnokságáról, mert nem akarta a hadi kormányt tiszt irodává változtatni. Ellenmondása a császár és Lacy egyetértő elveivel szemben nem arathatott sikert. A külsőség fontosabb volt a lényegnél.

De ne feledkezzünk meg arról a sok jóról sem, mit ez a korszak alkotott. A katonával emberségesen kezdtek bánni, a tisztet, a császár példájára, bevezették az előkelő társaságba. A közkatona megszűnt rabszolgának lenni, a tiszt az akkori társadalmi viszonyok keretében előmenetelre számíthatott. Igen lényeges tényező volt az is, hogy a seregben a személyes érdemre néztek akkor, midőn a polgári hivatalok betöltésénél csak a születés döntött és hogy még a mindenütt korlátlanul uralkodó felekezeti zsarnoksága is véget ért a seregnél, mely tábornokai közt protestánsokat is számlált. Ligne herceg szerint, kit már többször említettünk, már a botoztatás is ritkult és jól fegyelmezett ezredben alig fordult elő. Egy állam sem gondoskodott jobban a rokkant katonákról és egy sem fordított annyit a katonák és tisztek gyermekeinek nevelésére és eltartására. Az új elszállásolási rendszer szerint, a

katoná több hónapot otthon tölthetett, vagy kereset után nézhetett, mi egyrészt könnyített az állami terheken, másrészt fenntartotta a közlekedést a legénység és a nép közt. Ausztriában már keresztül is vitték a katonai összeírást. Magyarországon még nem lehetett, mert hát törvény szerint a nemes védi a hazát.

Mária Terézia még halálos ágyán is foglalkozott a katonák iskoláztatásával és humánus, messzelátó tervei csak a Hadi tanács akkori elnökének, Hadik András grófnak ellenmondása miatt hiúsult meg. Az volt a kérdés, számolás, olvasás s írásra kell-e a legénységet tanítani? Ha ezt el-érík, alkalmasabbá válnak az altiszti polcra. Minden ez-rednek legyen iskolája és minden gyalog- és lovas-század, hadosztály és zászlóalj, elhelyezése szerint látogassa az iskolát és ha másképp nem lehet, félévenként az iskola szék-helyére kerüljön: »Hosszadalmasnak kellene lennem, ha csak röviden is feljegyezném az ebből következő káros tényeket. Csak azt említem, hogy e meggondolatlan és zavaros javaslat szerint mindenki, úgy a vén katoná, mint az új vitéz, köteles lett volna iskolába járni az altisztek nyérése végett, mintha már nem is kellene közlegény. A kiszolgáltatást elvesztették volna, az igazgatás költsége meghaladta a félmilliót. Azt remélhetik, hogy másutt jobban kereshetik meg kenyereket, magunk pedig neveltség tárgyává leszünk az egész világ előtt«.

A szolgálatban megöszült sokat tapasztalt derék tábornoknak felzúdulása ez, a közembernek a kor igényei által követelt nagyobb műveltsége és szélesebb látóköre ellen. »Mintha már nem is kellene közlegény — ez a konzervatív jelszó, melynek sehol nincs meg annyira a jogosultsága, mint épen a hadseregnél, hol az engedelmesség minden, egyaránt hallatszik mindig, ahol egy fajnak vagy osztálynak fölemeléséről van szó. Mihelyt minden közlegénynek megadatik a lehetőség felvinni a dolgát, mihelyt »bornyujában hordja a marsall botját«, készen áll nemcsak a nemzeti, hanem a forradalmi hadsereg.

Nemcsak a humanizmusnak ez előtérbe lépése fáj a régi kor embereinek, hanem még inkább az, hogy ez

nemcsak az alárendeltek érdekeit mozdította elő, hanem az eddig kiváltságos osztályok előfeltételeinek nem kedvezett, Amilyen szigorú volt a császár a magánbecsület dolgában a többi kart illetőleg, ép oly szigorúan tiltotta el mint a katonai becsület kinövését, a párbajt. Ebben az egyház teljesen egyetértett a világi hatalommal. Franciaországban sem volt másképp. József nemcsak kemény büntetéssel sújtotta a párbajozókat, hanem a párbaj erkölcsi voltát is tagadta. »Nem akarok, nem tűnök párbajt seregemben, megvetem azok elveit, akik azt megvédeni és kimenteni törekcszenek és egymást hideg vérrel megölik. Ha vannak tisztjeim, kik bátran mennek elébe az ellenségnek, kik minden esetben bátorságot és határozottságot mutatnak támadásban és védelemben, nagyon becsülöm őket. Az ilyen alkalommal tanusított halálmegvetés egyaránt szolgálja becsületüket és a hazát. De ha van köztük ember, ki mindent feláldoz bosszújának és személyes gyűlöletének, megvetem. Az ilyen embert nem tartom jobbnak a római gladiátor-nál. Az ily barbár szokást, mely oly gyakran okozott szomorúságot számos családnak, el akarom nyomni és még akarom büntetni, még ha felébe kerülne is tisztjeimnek. Vannak még férfiak, kik vitézek és egyszersmind jó alattvalók; ilyen pedig csak az lehet, ki az állam törvényeit tiszteli«.

»Bizonyos, hogy ez elvnek keresztülvitele nagy nehézségekbe ütközik, mihelyt az állam törvénye ellenkezik egy öntudatos osztálynak a becsületéről való fogalmával.«

Az 1752-ben a párbaj ellen kiadott rendelet szerint nemcsak a kihívó és a kihívott, hanem szekundánsaik is verpadra jutnak, még ha nem is történt sebesülés.

Megjegyezzük, hogy az 1780—90-iki aktákban egy párbajnak sem találtam nyomát hazánkban.

Az uralomra jutott szellem erős és szigorú, de alapjában mégis csak formális alapon vonja felelőssége alá a katonai szervezés és képzés egész körét. Csak egy tekintetben történt gyökeres reform. A császári sereg nemzetköziből, mert az volt Wallenstein óta, nemzeti lón, csak azok a nemzetek állították oda fiaikat, melyek a mo-

narchiához tartoztak. Azon időben, midőn a porosz katonaságnak egyharmada idegen, toborzott zsoldos; midőn a francia király még számos ír, svájci és német ezredet tartott zsoldjában; midőn Anglia majdnem kizárólag idegen katonákkal viselte háborúit minden világrészben, óriás lépés volt a nemzeti sereg megalkotása felé hogy a bécsi udvar elboesátotta a svájci testőröket, a régi zsoldos katonaság utolsó maradvékát. Helyökbe a német és a magyar testőrség lépett.

Ligne herceg ki is mondja a döntő szót: »az osztrák hadsereg az egyetlen nemzeti sereg, noha több nemzetből áll«.

Ebbe a minden hiányai mellett is egységes és hatalmas szervezetbe lépett a magyar katona, a magyar tiszt. Mindkettőnek jeles tulajdonságaihoz ép oly kevéssé fér szó e korszakban, mint történetünk egy előbbi vagy későbbi szakaszában. De mégis mindegyikre más-más hatással volt a nagy császári sereghez való tartozás, a fegyelem és a benne uralkodó szellem.

Az akkori viszonyok közt a közlegénység nem kerülhetett ki másból, mint az országnak nemcsak szegény, hanem gyakran elzüllött fiaiból. A falusi bírák, kik a katonaság szedésével voltak megbízva, természetesen első sorban a csavargókra, a falvak rosszaira, vagy a szegénylegényekre vetették szemüket. Ezekre nézve nemcsak anyagilag, hanem szellemileg és erkölcsileg is emelkedés volt a katonaság soraiba jutás. Reájuk is hatott az esprit de corps és a katonai életben nem volt semmi, ami ellenkezett volna régi vágyaikkal és ösztöneikkel. Testi erejük és ügyességük teljesen érvényesülhetett, háború idején nyitva állott előttük a kitüntetés és az előrelépés útja. Reájuk nézve, különösen ha már eljutottak a káplárságig, sőt őrmesterségig, egyenesen súlyedés lett volna a paraszt állapotba visszatérés. A tábor, a század, vált második hazájukká és a császári seregnek épen az a kitünő altiszti kar, melynek egy más ármádiában sem volt mása, képezte legfőbb erejét. A zászló becsületét nem az ügyetlen vagy már kivénült generálisok, hanem az altisztek tartották fenn. És míg személyes érde-

kei ki voltak elégtve, ha teljesítette kötelességét, másrészt alig volt valami, ami terhelte volna büszkeségét és erős fájérzetét. Legtöbb esetben magyar tiszt állt fölötte, gyakran magyar főúr volt az ezred tulajdonosa. Ily értelemben nemzeti volt akkor a sereg. És hogy ez az erős nemzeti szellem nemcsak a táborban nyilatkozott, hanem szellemi téren is, annak nevezetes bizonyosága Kónyi János altiszt, a kor irodalmának egyik érdekes alakja.

Minden újabb hadjárat után, mely feltüntette a porosz hadvezetés felsőségét, szaporodni kellett nálunk is azoknak, akik hasonló eszközöktől, tehát elsősorban a vezérek tudományos képzésétől várják a sikert. Míg régebben a katonai ösztön és gyakorlat tett mindent, a hubertsburgi békét követő időben, Lacy vezetése alatt, a módszertől remélték az üdvöt. Csak most kezdődik a bécsi és bécsújhelyi katonai akadémiák felállítása által a tiszték módszeres képzése. Csak az időközben kitört rövid, 1778-iki porosz háború szolgáltatott ismét alkalmat önkéntesek állítására és katonai hírnév és állás szerzésére az elrendelt hosszadalmas képzés nélkül. A híres Benyovszky Móric akkor lón huszárezredes. Az igazi nagy huszárgenerális Wurmser volt, elsassi születésű. Zalamegyének ír, huszárosan, deákul. Ó nagyon szereti a magyar nemzetet: mert szemet húnynhat-e a tapasztalt katona a magyar nemzet kiváló érdemei előtt? »Ez meggyőződése, korom tiltja a hízélgést. Tudják a magyarok is, hogy mindig igazságra törekedtem; ezzel szereztem becsületemet. Egy szóval: testestől-lelkestől magyar vagyok, csak éppen hogy nem honfiústitottak.«

De visszafelé is csap. A külföld nevelte a magyart. A történet mutatja, minők voltak a magyarok 60 év előtt, vad és barbár vitézségű, fegyelmetlen, mértéket nem ismerő, vérszomjas, csak zsákmányra gondoló, még a szentséget sem kímélő tömeg. Most igazi sereg, mely nem nézi az ellenség számát és bízik erejében. Oly sereg, melynek egy kis lovasdandára gyakran szétverte az ellenség gyalogságának négyszögét, olyan, mely Szesnau alatt három vasas ezredet vert szét, erkölcsös, könyörületes, ellenség földjén is jól viselkedő. A tanulóknóy vitéz magyarnak a külföld

csak hasznára vált. Bizony sokszor kellett veszteni a nemes magyar ifjúnak egyéniségéből, hogy föllebbvalóit teljes engedelmességgel kielégítse.

Mind a mellett, ha nem is aránylagosan, elég nagy volt a magyar tisztek száma, különösen a lovasságnál. Ezeknek egy része az, mely az udvari körökből került ki, nem lehetett más, mint a császár katonája. De a többi — és ebben a sok fennmaradt adat nem enged kételkednünk, — a galíciai, cseh vagy olasz garnizonban is megmaradt magyarnak és nemesnek, ép úgy, mint a császár testőrségében. A német hegemonia ellen már velök hozott ellenszenvet még növelte minden újabb benyomás. Már akkor felmerült a vezérnyelv (kommandó) kérdése. A Hadi tanács, már az uniformitás elvéneél fogva is, nem ismerhetett el hivatalosan több nyelvet, mint a németet. Ezért, már a szolgálat érdekében is felhangzott a kívánság, nagyobb teret engedni a magyar nyelvnek is. »Ők úgy ejtik, mint tulajdon bájos nyelvöket, mely a dactylusok és spondeusok harmonikus összevágása által utánozza lovaik vágatását.« Meg volt tehát az ellentét már csirában, mely először 1790-ben gyenge, majd 1848-ban oly végzetes válságot idézett elő. Mert a magyar tiszt uralkodójának jó és hű katonája volt akkor is, de ismert más hazát is, mint a tábort. Az elsőség pedig itt azoké, kiknek nincs más hazájuk, elsősorban a tiszti családoké.

Ez a kor a béke áldásai közt folyt le. De a felszín alatt, csak a jártasoktól ismerve, ádáz harc folyik világnézetek összecsapása által anya és fiú, Mária Terézia és József császár közt. Mária Terézia igen gondosan nevelte fiát. Tudott szigorú is lenni. Mikor az öt éves gyermeket meg akarta büntetni, a főnevelő (Ajo), kijelentette, hogy főherceget verni nem szabad. Meg is látszik rajtuk, volt a jó anya felelete. A porosz követ szépnek és kedvesnek festi a fiút, de osztrák dolyftól elteltnek, már hét éves korában. Ferenc császár inkább elkényeztette. Nem igen szerette a tanulást, különösen a francia ellen volt kifogása, viszont nagyon adakozó és főképp a katonaság érdeklí. A

követ nem hiszi, hogy nagy uralkodó lehet belőle. Makaes és akaratos.

Már húsz éves korában kinyilvánította politikai nézeteit. Kemény katonai uralmat óhajt, hisz ott van az örökös ellenség, a porosz és a török. Az adót emelni kell, de egyúttal előmozdítani a földművelést és a kereskedést a tőke bevonásával, a fölösleges kiadások megszorítását, a bürokrácia és a tékozló nyugdíjak leépítését, az igazságügy rendezését és a katonai szervezés költségeinek csökkentését. Egy későbbi emlékiratában, melyet »ábrándjai«-nak (Réveries) nevez, a felvilágosodott kényuralom egész rendszerét fejt ki. Minden az állam megerősítésére való. Meg kell törni a feudalitást. Az udvar fénye jó törvényeken, szigorú igazságszolgáltatáson, rendezett pénzügyön, félelmes hadierőn, virágzó iparon és gyártáson alapul. Az állam szolgálatában csak személyes érdem dönt, de nem a származás. Egy későbbi emlékirata ezt még kiegészíti. Megrójjá a dologtalan tiszteket, a sok irka-firkát, a »gamásli« szolgálatot. Modera nevelést követel és azt a jóslást ejti ki, hogy vagy meggyőződik arról, hogy téved, vagy mint apostol hitére téríti a világot (1765). Egészen a felvilágosodás táborába szegődik, anyja nagy bújára.

Magyarországról is szól: abból kincsesbánya fejlődhetik (Peru).

Minden irányzat nélkül írok: csak azt nyújthatom, ami az állapotok megítéléséhez szükséges. Béke van, egyelőre semmi kilátás arra, hogy a Mária Terézia-lovagok komoly harcban kifejthessék egész erejüket, tehetségüket, József mindent előkészített, hogy a porosz katonai felsőség többé ne zavarhassa álmait. »Mária Terézia inkább azon volna, hogy inkább csökkentjük, mint emeljük a katonaság számát. De mivel szomszédom (Nagy Fridrik) annyira félelmes, szívesen hozzájárulnék a hadak szaporításához, ha ez a lakosság elnyomása nélkül lehető volna« (1775).

Szinte tragikomikum, hogy a Mária Terézia-rend megalapítása egy évvel a béke megkötése után megy végbe. Tizenöt évig kellett legalább is várniok a lovagoknak, míg katonai jeles értéküket kimutathatták. De ha meggondoljuk,

hogy a porosz győzelmekkel szemben Kolinra, Hochkirchra, Kunersdorfra hivatkozhatunk, Kunersdorfra, ahol Fridrik mélységesen lemondott mindenről és méreggel volt kész véget vetni életének (1759., hol Laudon győzött), el kell ismerni, hogy a porosz és a császári katonaság közti érték-különbség nagyon is csökkent.

Azt a tanulságot levonhatjuk, hogy a mieink győzni ugyan tudtak, de a győzelmet kihasználni nem. Lacy rendszere győz. A katona géppé alakul, minden önálló gondolat nélkül. Valóban, a nagy török háborúban a megvetett török győzött, a császárt magát is majd hogy el nem fogták. Csak a magyar huszár mutathatta ki akkor is elsőségét, Kordont húztak, végtelen hosszú távolságokon át, csak a »kontenanc«-ban ne essék hiba. Végre is a már félretett Laudonhoz kellett fordulni, ki aztán el is foglalta Belgrád várát (1790).

Marczali Henrik.